

به نام خدا

اخلاق در قانون تجارت بین الملل و کسب و کار

مولفان :

بهنوش باستانی

معصومه رحمانی نژاد

انتشارات بامن

(با همکاری سازمان چاپ و نشر ایران - ۱۴۰۲)

نسخه الکترونیکی این اثر در سایت سازمان چاپ و نشر ایران و اپلیکیشن کتاب رسان موجود می باشد.

chaponashr.ir

سرشناسه: باستانی، بهنوش، ۱۳۷۱-
عنوان و نام پدیدآور: اخلاق در قانون تجارت بین الملل و کسب و کار/مولفان بهنوش
باستانی، معصومه رحمانی نژاد.
مشخصات نشر: انتشارات بامن (با همکاری سامانه اطلاع رسانی چاپ و نشر ایران)، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری: ۱۱۵ص.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۷۵۱-۸۰-۹-۹
وضعیت فهرست نویسی: فیپا
یادداشت: کتاب حاضر توسط انتشارات ارسطو در سال ۱۴۰۲ فیپا دریافت کرده است.
یادداشت: کتابنامه.

International trade

موضوع: بازرگانی بین المللی

صادرات و واردات -- جنبه های اخلاقی

Foreign trade regulation-- Moral and ethical aspects

Commercial law

حقوق تجارت

شناسه افزوده: رحمانی نژاد، معصومه، ۱۳۶۰ -

رده بندی کنگره: HF۱۳۷۹

رده بندی دیویی: ۳۸۲

شماره کتابشناسی ملی: ۹۳۹۴۱۸۷

اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیپا

نام کتاب: اخلاق در قانون تجارت بین الملل و کسب و کار
مولفان: بهنوش باستانی - معصومه رحمانی نژاد
ناشر: انتشارات بامن (با همکاری سامانه اطلاع رسانی چاپ و نشر ایران)
صفحه آرای، تنظیم و طرح جلد: پروانه مهاجر
تیراژ: ۱۰۰۰ جلد
نوبت چاپ: اول - ۱۴۰۲
چاپ: زبرجد
قیمت: ۹۲۰۰۰ تومان
فروش نسخه الکترونیکی - کتاب رسان:

<https://chaponashr.ir/ketabresan>

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۷۵۱-۸۰-۹-۹

تلفن مرکز بخش: ۰۹۱۲۰۲۳۹۲۵۵

www.chaponashr.ir

تقدیم و تشکر

عشق مقدس ترین بهانه برای زندگی است. با سبزی پر از گل های یاس به سوی تومی آیم و با
عشق از اینکه کنارم هستی تشکر می کنم. ممنون که به زندگی من آمدی و لحظه های تاریک زندگی
من را پر از نور امید و روشنائی کردی. برای هر لحظه با تو بودن از تو سپاسگذارم.

تقدیم به عشق

غروب باوقتی گام های سبز صدای اذان در مناره های چمدول را در لذتی هر لسان را میکنم، در
سقاخانه دلم آمده اقامه، ششمین رکعت نماز عشق می شوم. السلام علیک یا علی بن موسی الرضا

سوی شهدر فتم و عرض سلامم ای رضا

شاد شادم بار اول ز امامم ای رضا

تقدیم به ساحت مقدس امام، ششم امام رضا (ع)

پیشگفتار

از آنجا که کم‌توجهی به مسائل اخلاقی در بخش تجارت می‌تواند خسارات زیادی به اقتصاد کشور ما به ویژه در بخش صادرات وارد کند و به از دست رفتن بازارهای صادراتی منجر شود، در این کتاب کوشش می‌کنیم ضمن تعریف اخلاق و دیدگاه‌های مختلفی که در مورد آن وجود دارد، موضوعات اخلاقی مرتبط با تجارت را براساس اسناد، مدارک و گزارش‌های تحقیقاتی که در این زمینه در سطح بین‌المللی منتشر شده است، مورد بررسی قرار دهیم. در اینجا لازم است خاطر نشان کنیم که ضرورت رعایت مسائل اخلاقی در بخش تجارت، پایه‌گذاران سازمان جهانی تجارت را در اوایل دهه ۱۹۹۰ ترغیب کرد تدوین نمایند که به موجب آن رویه‌های تجاری منصفانه موافقت‌نامه‌ای با عنوان توسل به اقداماتی نظیر دامپینگ ارزان‌فروشی مکارانه که اقدامی غیراخلاقی است و پیامدهای اجتماعی و اقتصادی منفی گسترده‌ای دارد، محکوم و راهکارهایی برای مقابله با آن ارائه شده است. لذا از تمامی دوستان و عزیزان خواهشمندیم نظرات خود را به آدرس behnooshbaastani1371@gmail.com و Rahmaninejadmasoomeh.ac@gmail.com ارسال نمایند و مولفان را در ارائه محتوایی بهتر یاری دهند.

بهنوش باستانی ، معصومه رحمانی نژاد

بهار ۱۴۰۲

فهرست مطالب

- فصل اول: اخلاق _____ ۹
- نیاز به اخلاق و آئین رفتار حرفه‌ای _____ ۹
- اخلاق _____ ۱۰
- فصل دوم: اخلاق در حقوق تجارت بین الملل _____ ۴۹
- تعریف اجمالی حقوق _____ ۵۲
- تعریف اجمالی اخلاق _____ ۵۳
- تفاوت اخلاق و حقوق _____ ۵۵
- اخلاق و روابط بین الملل _____ ۶۶
- اخلاق در تجارت _____ ۷۶
- رابطه تجارت و اخلاق _____ ۸۵
- فصل سوم: اخلاق کسب و کار _____ ۸۹
- مفهوم اخلاق _____ ۹۱
- اخلاق در کسب و کار _____ ۹۲
- اهمیت و ضرورت پرداختن به اخلاق کار _____ ۱۰۴
- عوامل مؤثر بر رعایت اخلاق‌کاری _____ ۱۰۶
- اخلاق کار در ایران _____ ۱۱۰
- منابع و مآخذ _____ ۱۱۳

الف- منابع و مأخذ فارسی _____ ۱۱۳

ب- منابع انگلیسی _____ ۱۱۴

فصل اول

اخلاق

نیاز به اخلاق و آئین رفتار حرفه‌ای

پژوهش‌های انجام شده نشان می‌دهند که وجود سه عامل بنیادی در کنار هم، موجب تشکیل، رشد و گسترش حرفه‌های مختلف در طول تاریخ تمدن بشری بوده و راز ماندگاری آن‌ها شناخته می‌شود.

این سه عامل عبارت‌اند از:

- فلسفه

- مبانی نظری

- اصول و استانداردهای حرفه‌ای

با وجود سه عامل گفته‌شده در کنار هم، حرفه به قدرت لازم برای استمرار فعالیت حرفه‌ای دست می‌یابد و ریشه‌ای عمیق در جامعه خواهد داشت و با تغییرات محیطی دستخوش تغییرات شدید نمی‌شود و حذف نخواهد شد.

برای تشریح و تبیین چیرستی و چرایی یک حرفه و برای کسب شناخت و تشریح پدیده‌های موجود و پیش‌بینی پدیده‌های مشابه حرفه‌ای، وجود عامل اول، ضروری است. بنابراین، ایده‌ها و عقاید ظاهراً مستقل و جدا از هم، در یک مجموعه مرتبط و متصل به هم، همچون پیکره یک دانش در قالب تئوری ارائه می‌شود. با مشاهده‌های تجربی، آزمون‌های لازم و استدلال منطقی، پدیده‌ها با تئوری مطرح‌شده تطبیق داده می‌شود تا قدرت آن سنجیده

شود. جانسون^۱ (۱۹۷۶) و بلستین^۲ (۱۹۷۱) بر این باورند که دستیابی به تئوری، یکی از ویژگی‌ها اصلی هر فعالیت حرفه‌ای است. هاینز مدعی است "با ادعای دستیابی به پیکره چنین دانشی، یک حرفه می‌تواند ماندگار شود و توسعه یابد."

بدون وجود عامل اول، روش‌ها و رویه‌های مورد استفاده، به قواعدی تبدیل می‌شوند که بیشتر بنابر عادت و سنت از آن‌ها پیروی می‌شود تا پذیرش منطقی. همچنین بدون این عامل بنیادی، مشکل می‌توان بر مسائل حل‌وفصل نشده کنونی و آینده حرفه‌ای، فائق شد و برای آن‌ها راهکارهای مناسب ارائه کرد.

صرف‌نظر از وجود عامل اول و دوم که در حوزه بحث من نیست، عامل سوم یعنی آئین رفتار حرفه‌ای و پایبندی به آن، عامل بنیادی بسیار بااهمیتی است که دوام و بقای حرفه سخت به آن وابسته است و جامعه بیشتر به این عامل توجه ویژه دارد. (حساس یگانه، ۱۳۹۱)

اخلاق

اخلاق علمی است که می‌گوید برای اینکه با ارزش و مقدس و متعالی زیست کرده باشیم چگونه باید زیست. پس علم اخلاق علمی است که از چگونه بودن و چگونه زیستن صحبت می‌کند. پس باید یک منبع و یک راهنما را پیدا کرد که به ما چگونه زیست و چگونه بودن را یاد دهد، چه منبع و راهنمایی بهتر از دین خدا. چه دینی بهتر از دین اسلام پیامبر خدا حضرت محمد مصطفی فرمودند ((انما بعثت لاتمم مکارم اخلاق)) من مبعوث شدم برای تکمیل مکارم اخلاق، در آیه ای از قرآن مجید چنین آمده است.

((لقد من الله علی مومنین اذ بعث فیهم رسولا من انفسهم یتلوا علیهم آیاته ویزکیهم یعلمهم الکتاب والحکمة وان کانوا من قبل لفی ضلال مبین)) (آل عمران - ۱۶۴)

1-Johnson

2-Bledstein

خداوند بر مؤمنان منت نهاد [و نعمت بزرگی بخشید] هنگامی که در میان آن‌ها، پیامبری از خودشان برانگیخت؛ که آیات او را بر آن‌ها بخواند، و آنان را پاک کند و کتاب و حکمت بیاموزد؛ هرچند پیش از آن، در گمراهی آشکار بودند.

از اهداف اصلی بعثت پیامبر اسلام تزکیه نفوس و تربیت انسان‌ها و پرورش اخلاق حسنه بوده حتی می‌توان گفت تلاوت آیات الهی و تعلیم کتاب و حکمت، مقدمه‌ای است برای مسئله تزکیه نفوس و تربیت انسان‌ها؛ همان چیزی که هدف اصلی علم اخلاق را تشکیل می‌دهد. (مکارم شیرازی، ۱۳۸۳)

پس ما باید به عنوان یک بچه مسلمان و به عنوان یک شخصیتی که در حکومت جمهوری اسلامی زندگی می‌کنیم تمامی احکام و اصول لازم‌الاجرا را از اسلام بگیریم.

مفهوم اخلاق در دنیای جدید ایجاد نشده است. این مفهوم، در طی سالهای بسیار و در بین فرهنگ‌های زیاد، محل توجه متفکرین بوده است (سولومون^۱، ۱۹۹۴: ۱۲). مفهوم خوشبختی^۲ که در نظریات ارسطو^۳ مورد استفاده قرار گرفته است، بر یک زندگی خوب و فضایی که بر آن مترتب است دلالت دارد؛ در حالی که کانت^۴ در قرن هجدهم مطلقاً آن را انجام کار درست به سبب ذات آن و نه به خاطر ارزش بیرونیش می‌داند. در طول زمان پیرامون فلسفه‌ها و دیدگاه‌های اخلاقی مباحثات بسیاری صورت گرفته است تا اجماع قانع‌کننده‌ای در برخی مسائل حاصل شود. اخلاق، بسیاری از مبانی خود را مدیون افکار سقراط^۵، ارسطو و دیگر فلاسفه می‌داند که این بحث را در طول تاریخ، زنده نگه داشته‌اند (سونسون و وود^۶، ۲۰۰۳: ۳۵۴).

اخلاق به عنوان ابتدایی‌ترین و مهم‌ترین چیزی تعریف می‌شود که همه به دنبال آن بوده و اولین درکی است که انسان‌ها از یک زندگی خوب دارند (سولومون، ۱۹۹۴: ۹). یک زندگی ارزشمند و خوب در اصل همان دیدگاهی است که در پی قرار گرفتن هر عمل و

1- Solomon RC.

2- Eudaimonia

3- Aristotle

4- Kant

5- Socrates

6- Svensson G & Wood G.

هدفی در جای خودش است و بیان می‌کند که چه عملی ارزش پرداختن به آن را دارد و چه عملی ارزش انجام دادنش را ندارد. چه چیزی به خواستن و داشتنش می‌ارزد و چه چیزی ارزش خواستن و داشتن را ندارد.

اخلاق می‌تواند نقش پراهمیتی در بهبود روند فعالیت‌های سازمان ایفا کند. هیچ نهاد یا حرفه‌ای نیست که قادر باشد فارغ از اخلاق که مرزهای سلوک و رفتار بهنجار را معین می‌کند، به حیات مشروع خود ادامه دهد. اخلاق هر جامعه، معیار بایدها و نبایدهای آن را تعیین می‌کند و انسان اجتماعی را در مسیر زندگی آینده‌ی خود به سمت کمال، فضیلت و سعادت هدایت می‌کند (کیانی و همکاران، ۱۳۸۷: ۸۰).

اکثر استانداردها و قوانین اخلاقی در یک فرهنگ با گذشت زمان با فرهنگ‌ها و زمان‌های دیگر متفاوتند (سودابه و سپیده قلمباز، ۲۰۱۲: ۳۸)، هر فرهنگی در گزینش منش و سلوک قابل قبول خود و نیز در برخورد با نقض هنجارهای اجتماعی، آداب و رسوم و شیوه‌های خاص خودش را دارد. هنجارهایی که رعایت آنها و درک آنها از سوی جامعه برای افزایش و بهبود نظم اجتماعی ضروری است. پیش از کاوش عمیق در کلیت و تمامیت یک جامعه، نمی‌توان راجع به هنجارهای آن قضاوت‌های ارزشی نمود. در قضاوت پیرامون ارزش‌های گذشته بر مبنای معیارهای کنونی نیز بایستی احتیاط نمود. آنچه ممکن است امروزه در نزد ما به عنوان مشکلات اخلاقی پیشینیان در نظر آید، در چارچوب ارزشی زمانه و جهانی که آنها درک نموده و در آن می‌زیسته‌اند ریشه داشته و قابل درک می‌باشد. ادراک امری که واقع می‌شود، برای کسی که تجربه آن را از سر می‌گذراند امری است شگرف که از هرگونه جنبه تجملی و غیر واقعی خالی است (امینی فسخودی، ۱۳۸۷: ۹۸).

تعریف اخلاق

اخلاق مفهوم پیچیده‌ای است که در میان فرهنگ‌های مختلف، به تبادل نظرات و عقاید افراد در خصوص نظام‌های اعتقادی و ارزشی اطلاق می‌شود. ریشه‌های واژه «اخلاق» به کلمه "اتیکوس"^۱ که در یونان قدیم به معنی «قدرت و نفوذ رسوم و سنن» برمی‌گردد.

برخی عقیده دارند که می‌توان هر دو واژه ایتیکال^۱ و مَورال^۲ را به معنای «اخلاقی» و مترادف با همدیگر در نظر گرفت (امینی فسخودی، ۱۳۸۷: ۹۷). همچنین می‌توان گفت اخلاق از نظر لغوی جمع خلق است که در قرآن هم آمده است. واژه خلق چنان که در لغت‌نامه‌ها آورده‌اند عبارت است از: عادت، رویه، سنجیه و امثال آن. وقتی می‌گوییم: خلق من است؛ یعنی عادت کرده‌ام، روش من این است (کلهر، ۱۳۸۳: ۲۰). اخلاق جمع خُلُق و خُلُق از ماده «خ ل ق» است. از ماده خُلُق نیز مشتق می‌شود. «خُلُق» بر شکل ظاهری ایشان ناظر است و «خُلُق» بر شکل باطنی آن. خُلُق صورت است و خُلُق سیرت. انسان‌ها همان‌گونه که در شکل ظاهری با یکدیگر متفاوتند و بندرت می‌توان دو فرد کاملاً شبیه یکدیگر یافت، از حیث باطنی و نفسانی نیز بسیار متنوعند (وائقی، ۱۳۸۴: ۲۰).

اندیشمندان، نویسندگان و محققین تعاریف مختلفی از اخلاق را ارائه کرده‌اند، که تعدادی از آنها به صورت اجمالی در جدول شماره ۱ آورده شده است.

جدول ۱-۲) تعاریف مختلف از اخلاق

شماره	تعریف اخلاق	منبع
۱	فعل اخلاقی، آن فعلی است که هدف از آن منافع مادی و فردی نباشد، خواه انسان آن را به خاطر احساسات نوع دوستی انجام دهد، خواه به خاطر زیبایی روح خود، خواه به خاطر استقلال روح و عقل خویش و خواه به خاطر هوشیاری. همه‌ی این نظریه‌ها زمانی باور می‌شود که اعتقاد به خدا و عمل الهی در کار باشد.	(مطهری، ۱۳۷۰: ۶۵)
۲	اخلاقیات به انصاف، راستی و درستی مربوط می‌گردند، به تصمیم‌گیری در خصوص اینکه چه چیزی خوب است و چه چیزی بد، و به فعالیت‌ها و قواعدی که رفتار پاسخگویانه را بین افراد و گروهها پی‌ریزی می‌کند.	(کوناکام و جونز، ۱۹۹۸: ۲۷)
۳	اخلاق عبارت است از: تمامی صفات نفسانی که منشاء کارهای پسندیده یا ناپسند باشد؛ چه آن صفات به صورت پایدار و راسخ باشد و چه ناپایدار و زودگذر.	(وائقی، ۱۳۸۰: ۳۵)

1- Ethical

2- Moral

3- Conaock .M and Johns .L

۴	ویلاسکوئز ^۱ به نقل از سونسون و وود ^۲ ؛ اخلاق را به عنوان محکی برای استانداردهای ارزشی افراد جامعه و پرسش از چگونگی اعمال این استانداردها در زندگی و نیز عقلایی یا غیر عقلایی بودن آنها تعریف می‌کند.	(سونسون و وود، ۲۰۰۳: ۳۵۳)
۵	اخلاق را به مجموعه‌ای از فرآیندهای عینی و معنوی که دخالت تام در رشد خود واقعی دارد و فرآیندی که طی آن در کارکرد واحدهای صفاتی یا ساختار معنوی تعادل ایجاد می‌شود، تعریف کرده‌اند.	(فقیهی و رضایی‌منش، ۱۳۸۴: ۵)
۶	اخلاق تلاشی منظم برای درک و فهم تجربه‌های اخلاقی فردی و اجتماعی می‌باشد، که تعیین‌کننده اصولی برای هدایت انسان به جهت گسترش ارزش‌های رفتاری و خصایص ویژه است.	(دی جرج، ۲۰۰۵: ۲۰)
۷	معیارها و الگوهای سنجیده و پسندیده حاکم بر رفتار انسانی تعریف کرد که موجبات همکاری، صلح و تداوم حیات جمعی را فراهم می‌آورد. اخلاق جنبه تکلیفی دارد و به ارزشها مرتبط است، به عبارت دیگر باید‌ها و نبایدهای حیات جمعی را بیان می‌کند.	(خانی جزینی، ۱۳۸۷: ۹۲)
۸	عبارتست از قواعد ارزشی و هنجاری یک جامعه که در رفتار افراد آن انعکاس می‌یابد.	(عادل‌آذر و همکاران، ۱۳۸۷: ۱)
۹	اخلاق به عنوان مجموعه‌ای از اصول است که اغلب به عنوان منشوری برای تسهیل در امور و هدایت کارها استفاده می‌شود.	(قریبانی‌زاده و کریمان، ۱۳۸۹: ۴۹)
۱۰	شامل معیارهایی است که به وسیله آنها می‌توان در خصوص درستی یا نادرستی اعمال انسان قضاوت نمود.	(کوپر و همکاران، ۲۰۰۹: ۱۰۶۵)

(منبع: یافته‌های محقق بر اساس مطالعه ادبیات موضوع)

بدین ترتیب، تمامی این تعاریف به دنبال مشخص کردن حیطه‌های مختلف احساسات و تعاملات انسانی هستند و بدیهی است که نه تنها یک تعریف قابل قبول جهان‌شمول از

1- Velasquez MG.

2- Svensson G & Wood G.

3- De George R

4- Cooper AK, Ittmann HW, Stylianides T & Schmitz PMU

اخلاق وجود ندارد، بلکه میان دیدگاهها و رهیافت‌های مکاتب فکری نیز قرابتی دیده نمی‌شود.

همگی مکاتب اخلاقی، مفاهیمی از قبیل نفع‌گرایی^۱، وظیفه‌شناسی^۲، خودمحوری^۳، فضیلت^۴ و اصول اخلاقی را شامل می‌شوند، اما تنها به این مفاهیم محدود نمی‌شوند و هر یک به طور مستقل در پی فهم و تبیین مفهوم اخلاق هستند (امینی فسخودی، ۱۳۸۷: ۹۹).

اخلاق مشخص می‌کند چه کسی مسئول عملی است که به انجام آن مکلف است. اخلاقی بودن و اخلاقی عمل کردن شامل انجام دادن اقداماتی است در جهت کسب اطمینان از اینکه رفتار اخلاقی همواره در همه شرایط اعمال می‌گردد. اخلاق یعنی اصول معنوی و ارزش‌هایی که بر رفتار شخص یا گروه حاکم است، مبنی بر اینکه درست چیست و نادرست کدام است، ارزش‌های اخلاقی تعیین‌کننده معیارهایی هستند مبنی بر اینکه از نظر رفتار و تصمیم‌گیری چه چیز خوب یا بد است (دفت^۵، ۱۳۸۵: ۶۴۸). این واژه همچنین، به حوزه عمل و رفتار اختیاری انسان مربوط می‌گردد و در مورد این افعال به ارزش‌گذاری می‌پردازد. مجموعه ارزش‌گذاری در اخلاق عبارت است از خوبی و بدی، صواب و ناصواب، بایسته و نبایسته. در این مجموعه ارزش‌هایی مانند زیبایی که مربوط به حوزه‌های دیگر می‌باشد، قرار نمی‌گیرد (بشیری و هراتی‌نیک، ۱۳۹۰: ۲۶).

وارنوک^۶ دو گونه طبقه‌بندی از اخلاق را ارائه کرده است؛ در طبقه‌بندی اول اخلاق شامل علم و فلسفه می‌شود، علم اخلاق وظیفه‌ی تعیین رفتارهای زشت و نادرست و بد و ناپسند در مقابل رفتارهای نیک و درست و خوب و پسندیده را بر عهده دارد. در حالی که، وظیفه‌ی فلسفه اخلاق تبیین معانی و چیستی مفاهیم اخلاقی (از قبیل: تعریف و تحلیل مفاهیم اخلاقی، ماهیت گزاره‌های اخلاقی، منطق و معرفت‌شناسی اخلاق) است که کاری بیرون

1- Utilitarianism

2- Deontology

3- Egoism

4- Virtue

5- Dof

6- Varnok

علمی (بیرون از حوزه‌ی علم اخلاق) و متعلق به معرفت‌های درجه دوم است. در تقسیم‌بندی دوم، اخلاق به سه دسته طبقه‌بندی شده است:

۱- اخلاق توصیفی (که شامل تحقیق‌های تجربی-توصیفی، علمی و تاریخی انسان‌شناسان، جامعه‌شناسان در زمینه‌های اخلاقی می‌شود).

۲- اخلاق هنجاری (که همان علم اخلاق است بیان‌کننده اصول و احکام اخلاقی مانند دزدی بد است و یا نباید دزدی کرد).

۳- فلسفه‌ی اخلاق (که وظیفه‌ی تبیین‌گری و پاسخ دادن به چرایی‌ها را بر عهده دارد و مثلاً باید پاسخ دهد که چرا دزدی بد است و یا چرا نباید دزدی کرد) (وارنوک، ۱۳۸۰: ۳۳-۳۶).

انواع اخلاق در سازمان‌ها

اخلاق هر سازمان نشان‌دهنده ارزش‌ها و باورهای آن سازمان و در مجموع گویای فرهنگ سازمانی حاکم بر آن است (الوانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۴۰۵). توجه به اخلاق در محیط کار منافع بسیار زیادی برای رهبران و مدیران دارد؛ اعم از منافع عملکردی و منافع اخلاقی. این مطلب بخصوص در عصر حاضر که مدیران با ارزشهای بسیار متنوعی در محیط کار سروکار دارند صادق است. در این بخش سعی شده است تا تعدادی از انواع اخلاق در سازمان‌ها تشریح گردد.

اخلاق سازمانی^۱

مقوله اخلاق سازمانی در جوامع توسعه‌یافته طی یک و نیم قرن گذشته به عنوان بخشی از علم مدیریت به مرور نهادینه شده است. در شکل‌گیری اخلاق سازمانی سه دسته عوامل فردی، سازمانی و فراسازمانی دخیل هستند. عوامل فردی شامل اخلاق شخصی، خودشناسی و خودکنترلی که به عنوان خمیرمایه اصلی زمینه‌های شکل‌گیری مدیریت اخلاقی در سازمان می‌باشد. عوامل سازمانی شامل ضوابط و مقررات سازمانی، فرهنگ

سازمانی و ساختار سازمانی که مدیریت اخلاقی را نهادینه می‌کند و عوامل فراسازمانی شامل دولت، شرایط اقتصادی، محیط‌کاری و محیط‌های بین‌المللی می‌باشد که موجب جهت‌گیری مدیریت اخلاقی شده و نهایتاً مدیریت اخلاقی را در سازمان کاربردی و عملی می‌کند (الوانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۴۰۶).

بحث اخلاق سازمانی چه در سطح فرد و چه در سطح سازمان، توجه پژوهشگران مختلف را در چهار دهه گذشته به خود جلب کرده؛ که از آن به عنوان یک چالش اساسی فراروی سازمان‌های مختلف در سطح جهان یاد می‌کنند (کاردی و سلواراجان^۱، ۲۰۰۶: ۵۲). بنابراین اخلاق سازمانی را می‌توان توصیف رفتار سازمانی بیان نمود که چالش‌های سازمانی را از طریق بازخور مشارکتی حل می‌کند (اینر^۲، ۲۰۱۰: ۷). از طرف دیگر، اخلاق سازمانی بایستی مطابق با سه الگو اخلاق (منفعت‌گرایی، حقوق و عدالت) باشند، یعنی منفعت و عدالت را در مورد افراد به کار گیرد (امیرکبیری و داروئیان، ۱۳۹۰: ۸۵).

امروزه بحث اخلاقیات در کار، توجه زیادی را به خود جلب نموده است و محققان و نویسندگان زیادی بحث اخلاق سازمانی و اصول اخلاقی را به عنوان ابزار ارتقای محیط اخلاقی در سازمان‌ها ضروری دانسته‌اند. اخلاق سازمانی ضعیف بر نگرش افراد نسبت به شغل، سازمان و مدیران مؤثر بوده و می‌تواند بر عملکرد فردی، گروهی و سازمانی اثر بگذارد. سازمان‌ها برای نهادینه‌سازی اخلاقیات در اعضای سازمان خود ابتدا باید وضعیت موجود اخلاق سازمانی یعنی اینکه کارکنان دارای چه تصورات، ارزشها و باورهایی هستند، شناسایی کنند. در این خصوص یکی از الگوهای بسیار مهمی که ارائه شده، الگوی دایره اخلاق است (الوانی و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۷).

اخلاق کسب و کار^۳

اخلاق تجاری به عنوان یک مفهوم علمی در غرب از نیمه دوم قرن بیستم ظهور نموده است (سونسون و وود^۴، ۲۰۰۴: ۱۸۹). نفوذ روزافزون شرکتهای چندملیتی و فراملی در

1- Cardy, R L. and Selvarajan, T

2- Einer, A

3- Business Ethics

4- Svensson .G & Wood .G

سطح جهان باعث تقویت نقش حیاتی اخلاق تجاری در مشارکت حکومت‌ها شده است (کام‌لانگ و تک‌چای^۱، ۲۰۱۰: ۲۲۵).

اخلاق بازار یا اخلاق بازرگانی و کسب و کار را مجموعه معیارها، استانداردها، سنت‌ها و قواعدی می‌توان دانست که هدایت کسب و کار را به عهده دارند. ضمناً اخلاق بنگاه‌ها با مسئولیت اجتماعی آنان ارتباط دارد، اما کاملاً بر آن منطبق نمی‌باشد؛ زیرا مسئولیت اجتماعی بازاریان، انواع وظایف اقتصادی، قانونی و اخلاقی‌ای را شامل می‌شود، که آنها نسبت به جامعه به عهده دارند (دادگر، ۱۳۸۵: ۹۲). مبنای اخلاق کسب و کار استفاده از قواعد اخلاقی در تجارت است. بنابراین اخلاق کسب و کار به رعایت اصول و هنجارهای اخلاقی در فعالیت‌های تجاری ارتباط دارد (منتقمی، ۱۳۸۹: ۲۴).

بحث اخلاق کسب و کار و مسئولیت اجتماعی در دهه‌های اخیر بسیار مورد توجه اندیشمندان و تجار قرار گرفته است (فاسین و همکاران^۲، ۲۰۱۱: ۴۲۵)، به علاوه، رعایت اخلاق و حفظ ارزش‌های اخلاقی به صورت یکی از مهم‌ترین پدیده‌هایی درآمده است که در بیشتر سازمان‌ها مورد توجه قرار می‌گیرد. اصول اخلاقی به صورت بخشی از سیاست‌های رسمی و فرهنگ‌های غیررسمی سازمان‌ها درآمده است. به طور کلی می‌توان اخلاق را مطالعه و بررسی معیارها و قواعدی دانست که راهنمای عمل افراد و گروه‌ها در انجام امور قابل قبول می‌باشد. زمانی که معیارها با کسب و کار پیوند می‌خورند برخی ملازمات پیدا می‌کند؛ یکی این است که سازمان‌ها به دنبال سود خواهند بود و دیگری لزوم ایجاد نوعی توازن بین نیازها و مصالح جامعه و خواست‌های مؤسسات می‌باشد، اینجاست که نقش اخلاق می‌تواند کارساز باشد (تقی‌زاده و سلطانی فسقندیس، ۱۳۸۹: ۹۴).

اخلاق اداری^۳

عدم توجه به خواسته‌های عمومی و فساد در نظام اداری، مشروعیت و کارآمدی دولت‌ها را در بلند مدت تهدید می‌کند؛ عامل شکست سازمان‌ها در محیط است و ادامه حیات و

1- Kum-Lung and Teck-Chai

2- Yves Fassin, Annick Van Rossem and Marc Buelens

3- Administrative Ethics

بقای آنان را با مشکل مواجه می‌سازد (شیخی، ۱۳۹۰: ۱۰۰). بنابراین توجه به بحث اخلاق اداری در درجه اولویت و اهمیت برای سازمان‌ها قرار دارد.

صاحب‌نظران تعاریف بسیاری را در زمینه اخلاق اداری مطرح کرده‌اند، اما نکته قابل توجه این است که آیا تعریف واحدی از این مقوله می‌توان ارائه نمود؟ پاسخ این سؤال منفی است اما می‌توان اذعان داشت که اصول کلی اخلاق اداری مشابه هم هستند (کندی و مالاتستا^۱، ۲۰۱۰: ۱۶۲).

اخلاق اکنون به صورت منشور (کد) های اخلاقی سازمان و قوانین رفتار حرفه‌ای مشاغل پا به درون سازمان‌ها نهاده است. اخلاق اداری به نهضتی اصلاح‌گرایانه در مدیریت دولتی تبدیل شده است که به مطالعه و شناسایی قواعد و ضوابط رفتار انسان اداری و موضوع‌هایی چون: تدوین منشور اخلاقی، قوانین (استانداردهای) رفتاری، آموزش اخلاقیات، مدیریت اخلاقی، تصمیم‌گیری اخلاقی، فرهنگ و جو اخلاقی و زیرساخت اخلاقی می‌پردازد. «کدهای اخلاقی» یک راهنمای عملی برای کلیه‌ی تصمیم‌گیران در سطوح گوناگون سازمان است و به آنان کمک می‌کند تا بدانند در موقعیت‌هایی که در آنها ارزش‌های متضاد بروز می‌کنند، از خود بایست چه عکس‌العملی را نشان دهند. برخی از مهم‌ترین ارزش‌های اخلاقی مطرح در اخلاق اداری شامل: صداقت، درستکاری، انصاف، پاسخگویی، کارآمدی، کوشش و پشتکار، قضاوت درست، کیفیت، رعایت بی‌طرفی، عدالت، رفتار مطابق قانون، تخصص‌گرایی، شایسته‌سالاری در استخدام‌ها و ارتقاءها، تعهد، وفاداری به مافوق، مشارکت و رفتار تیمی، ترجیح منافع جمعی به منافع شخصی، رازداری و امانت‌داری می‌باشد (فقیهی و رضایی‌منش، ۱۳۸۴: ۳۷-۳۹).

اخلاق حرفه‌ای^۲

اخلاق حرفه‌ای عبارت است از اصول و معیارهای اخلاقی که توسط سازمان‌ها بر اساس الگوهای اخلاقی تدوین شده و تمامی اعضای سازمان ملزم به رعایت این اصول که هدایتگر رفتار آنان می‌باشد، هستند (امیرکبیری و داروئیان، ۱۳۹۰: ۸۵). باید توجه داشت که،

1- Sheila Suess Kennedy and Deanna Malatesta

2- Professional Ethics

اخلاق حرفه‌ای صرفاً به مفهوم به‌کارگیری روش‌های فلسفی خاص در کار حرفه‌ای نیست؛ زیرا تمامی اعتقادات بر هم منطبق نیستند و این امر باعث می‌شود که فرد دست به انتخاب بزند و بر اساس اصول و کدهای اخلاق حرفه‌ای و شرایط تصمیم‌گیری نماید (بوزووچ، ۲۰۰۷: ۱۷۵).

مسائل اخلاق حرفه‌ای در دو مقوله وسیع جای دارند اما هر دو اساساً از قدرت حرفه‌ای برمی‌خیزند. اولین مقوله مربوط است به ارتباط صاحب حرفه با مشتری و مقوله دوم با نقش حرفه‌ها و صاحبان حرفه در جامعه (به عنوان یک کل) مرتبط است. گرچه انتظار می‌رود نمونه ایده‌آل خدمت، حافظ ترویج استفاده از تخصص حرفه‌ای برای کمک (و نه ضرر رساندن) باشد، اما دانش تخصصی که صاحبان حرفه بدان دسترسی دارند و مشتریان فاقد آنند به صاحب حرفه قدرت می‌بخشد و بنابراین مشتری در موقعیتی آسیب‌پذیر قرار می‌گیرد (حمیدیه، ۱۳۸۱: ۸).

در ابتدا مفهوم اخلاق حرفه‌ای به معنای اخلاق کار و اخلاق مشاغل به کار می‌رفت. امروزه نیز عده‌ای از نویسندگان اخلاق حرفه‌ای، از معنای نخستین این مفهوم برای تعریف آن استفاده می‌کنند (قراملکی، ۱۳۸۲: ۱۰۴). اخلاق حرفه‌ای تمامی مباحث مربوط به استانداردهای اخلاقی در حرفه‌های مختلف مثل حقوق، پزشکی، فلسفه و ... را پوشش می‌دهد و آنها را طبقه‌بندی می‌کند (بریت، ۲۰۱۰: ۴۱). تعریف‌های مختلفی از اخلاق حرفه‌ای ارائه شده است؛ از آن جمله:

* مسئولیت‌های اخلاقی بنگاه در قبال محیط را اخلاق حرفه‌ای می‌نامیم. این اخلاق مسئولیت‌های فردی - شغلی را نیز دربر می‌گیرد. اخلاق حرفه‌ای در مفهوم نوینش بر اصل «محیط حق دارد و سازمان تکلیف» بنا نهاده شده است (ساجدی و نعمتی، ۱۳۹۱: ۶۰).

* مقصود از اخلاق حرفه‌ای مجموعه قواعدی است که باید افراد داوطلبانه و بر اساس ندای وجدان و فطرت خویش در انجام کار حرفه‌ای رعایت کنند؛ بدون آن که الزام